

NAČELO IDENTITETA U HEGELOVOJ FILOZOFIJI JEZIKA

Apstrakt: U skici projekta za istraživanje Hegelovih stavova o jeziku autor daje metodološko utemeljenje budućeg istraživačkog rada i ukazuje na relevantnost Hegelovih uvida o jeziku za razumevanje problema refleksije i identiteta u njegovoj filozofskoj misli.

Ključne reči: filozofija jezika, filozofski sistem, identitet, intersubjektivnost, refleksija.

Pristup – tema, kontekst, stanje, zadatak, teškoće u istraživanju

Iako je o Hegelovoj filozofiji, sudeći prema nekim najnovijim bibliografijama, napisano već desetine hiljada radova, dobri poznavoci Hegelove misli smatraju da su mnoge važne teme njegove filozofije još neistražene. Sigurno da je jedan od najmanje ispitivanih problema Hegelove filozofije, njegovo shvatanje jezika. Ne ulazeći ovde u Foerbahovu spornu interpretaciju Hegelovog shvatanja jezika, treba naglasiti da je on bio jedan od prvih poznatih tumača Hegelove filozofije, koji je smatrao da jeziku pripada centralno mesto u Hegelovom filozofskom sistemu. Ovaj rani Foerbahov uvid kao i neka druga zapažanja o „mračnom“ Hegelovom stilu ostala su dugo nezapažena.

Razloga zbog kojih je tematizacija jezika u dosadašnjim istraživanjima filozofske misli nemačkog filozofa bila zapostavljena, ima više. Po mišljenju nekih istraživača dobrim delom za to je kriv sam Hegel, jer je, navodno, u svom filozofskom sistemu jeziku odredio „trećerazrednu ulogu“. O Hegelovom shvatanju jezika sličnu ocenu izneo je i Gadamer, jedan od najboljih poznavalaca Hegelove spekulativne dijalektike jezika. U svojoj znamenitoj i uticajnoj knjizi *Istina i metoda*, Gadamer kaže da Hegel „nije dosegnuo jezičko iskustvo svijeta“. Imajući u vidu ovakve stavove,

mnogi istraživači Hegelove misli smatrali su dugo da bi se interpretacija Hegela, sa stanovišta jezika, mogla pokazati kao proizvod jednog drastično iskrivljenog pogleda, ili samo kao simptom jednog glotocentričnog vremena, a ne kao logički opravdana interpretacija njegove misli. Mada u nešto blažem vidu, negativni stavovi o Hegelovom shvatanju jezika postoje i danas kod velikog broja istraživača.

Do značajnijih istraživanja i bitnijih pomeranja u oceni Hegelovih uvida o jeziku došlo je posle tzv. lingvističkog obrta u filozofiji, koji je u jednom trenutku jezičku stranu filozofije učinio centralnom temom filozofije, a filozofiju jezika fundamentalnom filozofskom disciplinom.

Prvi značajan podsticaj u istraživanju Hegelovog shvatanja jezika dao je, šezdesetih godina, B. Libruks, koji je, u okviru svog grandioznog projekta istorije filozofije jezika, pokušao da izvrši reinterpretaciju klasičnog nemačkog idealizma, i odredi Hegelov doprinos i mesto u nemačkoj filozofiji jezika. Libruksova istraživanja bila su podsticajna za mnoge istraživače koji su, s manje ili više uspeha, pokušali da iz različitih perspektiva rekonstruišu Hegelovu filozofiju jezika. Iako je odgovor na pitanje da li je moguće govoriti o Hegelovoj filozofiji jezika samo jedno, možda ne najvažnije pitanje za razumevanje Hegelovog shvatanja jezika, istraživanja koja se bave ovim problemom, bacaju novo svetlo ne samo na Hegelovo shvatanje, već nam iz jedne nove perspektive osvetljavaju ceo njegov filozofski sistem i jasnije ocrtavaju položaj Hegelove misli u kontekstu klasičnog nemačkog idealizma.

Ako bismo pokušali, na jedan krajnje uopšten i sažet način, da damo pregled dosadašnjih istraživanja Hegelovog shvatanja jezika, moglo bi se reći da su ona išla u nekoliko različitih pravaca.

Prvu grupu istraživača čine pripadnici klasične filozofije jezika koji u svojim razmatranjima pokušavaju da odrede Hegelovo mesto u kontekstu nemačke filozofije jezika i nastanka specifično nemačkog pojma duha. U ovim istraživanjima ispituje se veza između Hegelovih, Hamanovih, Herderovih i posebno Humboltovih shvatanja o jeziku. Istraživači filozofije jezika posebnu pažnju posvetili su Hegelovim uvidima o značaju nacionalnog jezika za stvaranje moderne nemačke filozofske kulture. Hegel je, prema D. L. Kuku, bio prvi nemački filozof koji se ozbiljno bavio problemom stvaranja filozofije na nacionalnom jeziku. Iako Hegel nije prvi uočio ovaj problem, on se, za razliku od svojih prethodnika (Lajbnic

i dr.), koji su se jedino zanimali za izlaganje filozofije na nemačkom jeziku, Hegel se istinski trudio da iskoristi celokupno bogatstvo nemačkog jezika za izlaganje složenih filozofskih sadržaja i koncepcija. U sklopu ovog pitanja Hegel je dao značajan teorijski doprinos za utemeljenje moderne nemačke filozofske terminologije.

Druga grupa istraživača istražuje vezu između Hegelovog određenja jezika i njegovog filozofskog sistema. Glavna pretpostavka od koje polaze ovi istraživači jeste principijelni stav da se jezika kod Hegela ne može razumeti izvan pretpostavki njegovog filozofskog sistema. Stoga je, za pripadnike ove grupe, od ključnog značaja rešavanje pitanja relevantnosti pojedinih Hegelovih spisa za njegova sistematska razmatranja o jeziku, kao i određenje veze između strukture jezika i strukture Hegelovog filozofskog sistema. Pored toga, neki autori iz ove grupe smatraju da je za razumevanje Hegelovog shvatanja jezika neophodno utvrditi koja je funkcija jezika u Hegelovom filozofskom sistemu.

Treća, najbrojnija, grupa istraživača razmatra pitanje jezika u okviru istraživanja drugih tema Hegelove filozofije (subjekt, refleksija, identitet, intersubjektivnost, dijalektika, duh i sl.), pokušavajući da pokaže u čemu je relevantnost Hegelovih razmatranja o jeziku za hermeneutiku, fenomenologiju, semiotiku, psihoanalizu, antropologiju, i druge filozofske pravce i naučne discipline. Većina istraživača iz ove grupe smatra da se upravo Hegelovi radovi, posebno *Fenomenologija duha* i *Nauka o logici*, mogu smatrati reprezentativnim modelima filozofskog *diskursa*. Po mišljenju poznatog francuskog tumača Hegelove filozofije Ž. Ipolita u Hegelovoj filozofiji „dominira problem jezika“. Ovim svojim stavom francuski filozof suprotstavlja se uvreženim shvatanjima da u Hegelovoj filozofiji dominira misao nad jezikom. Međutim, za naše istraživanje od posebne su važnosti ona istraživanja Hegelove filozofije, koja Hegelova shvatanja jezika smatraju od izuzetnog značaja za političku praksu. Jezik u Hegelovoj praktičnoj filozofiji ima dvostruku funkciju: s jedne strane jezik predstavlja „sredstvo integracije“ između subjekata, tj. elemenat njihovog identiteta; a s druge strane, jezik je medijum komunikacije. Stoga će jedan od istraživačkih zadataka ovog rada biti izlaganje Hegelove strategije po kojoj društvo postiže svoj identitet u uslovima besprisilne komunikacije.

Čak i iz ovako sumarnog pregleda dosadašnjih istraživanja Hegelove filozofije jezika, može se jasno videti da su mnoga pitanja

vezana za ovu temu, izuzetno važna, ne samo za bolje razumevanje Hegelove filozofije, već, mnogo više, za jasnije sagledavanje položaja filozofskog mišljenja danas. Stoga je cilj ovog istraživanja da, osvetljavajući Hegelovo shvatanje identiteta iz perspektive jezika, pokaže njegovu relevantnost za razumevanje savremenog čoveka i društva. Time smo naznačili preliminarni problemski okvir u kojem će se odvijati naše istraživanje. Razume se, da će tokom rada biti uzeti i drugi aspekti Hegelove misli relevantni za razumevanje pomenutih problema. Hegelovo razmatranje identiteta pokazuje da je njegova filozofska misao prisutna i danas jer je, u uslovima koji su danas potpuno izmenjeni, na pitanja svog vremena odgovorio na način aktuelan i u naše vreme. Stoga nam se čini da upravo Hegelova filozofija pruža velike mogućnosti za osvetljavanje problema identiteta, za koji danas postoji ne samo teorijski već i širi društveni interes.

Ovaj rad trebao bi da bude istorisko-filozofski. Bilo kako da se opredelimo u diskusiji kompleksa koji u Hegelovoj misli obuhvata problem jezika, treba pokušati da se Hegelov filozofski napor smesti u širi ali konkretno shvaćen istorijski kontekst. S druge strane, nije bez značaja za pristup Hegelovoj misli činjenica da ona pre svega pripada struji poznatoj pod imenom nemački klasični idealizam, za koju je karakterističan sistematski način mišljenja. Stoga nam se čini da je Hegelovoj misli pre svega primeren imanentan pristup, koji neće pratiti samo nepregledne i više ili manje zamršene nizove pokreta te misli, već koji će pokušati da se približi istini „stvari“ i razumeti te stvari polazeći od njih samih.

Razume se, da Hegelov stav, po kojem je filozofija uvek filozofija svog vremena, ostaje u bitnom središnji heuristički i hermeneutički princip svake istorije filozofije ukoliko ona treba da bude upravo istorija filozofije a ne historiografija nekakvih filozofskih mnenja. Uputno je, ipak, primetiti da, prihvatajući ovaj hegelovski stav, treba voditi računa o suštinskoj slojevitosti, polifonosti i isprepletenosti i onog što Hegel naziva vremenom, te dakle i o uvek prisutnoj opasnosti da se istorija filozofije falsifikuje ili nategne prelaženjem na ono što se obično naziva duhom vremena, iz kojeg se posle izvode sve njegove konkretne manifestacije, pa i filozofija, kao jedna od njih.

Izbor iz literature:

- Hegel, G.W.F.: Theorie-Werkausgabe, Frankfurt a.M., Bd. 1-20, 1970.
- Hegel, G.W.F.: Rani spisi, V. Masleša, Sarajevo, 1982.
- Hegel, G.W.F.: Jensi spisi, V. Masleša, Sarajevo, 1983.
- Hegel, G.W.F.: Osnovne crte filozofije prava, V. Masleša, Sarajevo, 1964.
- Hegel, G.W.F.: Fenomenologija duha, BIGZ, Beograd, 1974.
- Hegel, G.W.F.: Enciklopedija filozofijskih znanosti, V. Masleša, 1965.
- Hegel, G.W.F.: Estetika, I-III, BIGZ, Beograd, 1986.
- Hegel, G.W.F.: Filozofija povijesti, Naprijed, Zagreb, 1966.
- Hegel, G.W.F.: Nauka logike, I-III, BIGZ, Beograd, 1976.
- Hegel, G.W.F.: Istorija filozofije, I-III, Kultura, Beograd, 1975.
- Hegel, G.W.F.: Sustav ćudorednosti, SKC, Zagreb, 1976.
- Hegel, G.W.F.: Sistem običajnosti, Beograd, 1990.
- Hegel, G.W.F.: Pravni i politički spisi, Nolit, Beograd, 1981.
- Hegel, G.W.F.: Filozofijska propedeutika, Grafos, Beograd, 1895.
- Hegel, G.W.F.: Predavanja o filozofiji religije, V. Banja, 1995.
- Derbolav, J.: Hegel und die Sprache, Düsseldorf, 1959.
- Gadamer, H.G.: Istina i metoda, Sarajevo, 1978.
- Gadamer, H.G.: Begriffsgeschichte und Sprache der Philosophie, Tübingen, 1983.
- Habermas, J.: Technik und Wissenschaft als Ideologie, Suhrkamp, Frankfurt a.M., 1970.
- Hönigswald, R.: Philosophie und Sprache, Basel, 1937.
- Hösle, V.: Hegels System, Felix Meiner, Hamburg, 1987.
- Humboldt, W.: Schriften, Hrsg. von Bernhard S. Berlin, 1967.
- Lauener, H.: Die Sprache der Zerissenheit als Dasein des sich entfremdeten Geistes bei Hegel. – In: Studia philos. 24. 1964.
- Liebrucks, B.: Sprache und Bewusstsein, Frankfurt a. M., 1964-1979.
- Litt, T.: Hegel. Versuch einer kritischen Erneuerung, Heidelberg, 1953.
- Löwit, K.: Hegel und die Sprache, Stuttgart, 1966.
- Nadler, K.: Hamann und Hegel, Logos, Bd. XX, 1931.

- Noire, L.: Ursprung der Sprache. Mainz, 1875.
Nowak, E.: Sprache und Individualität, Tübingen, 1983.
Nowak, R.: Grenzen der Sprachanalyse, Tübingen, 1981.
Simon, J.: Das Problem der Sprache bei Hegel, Köln, 1958.
Philipsen, U.P.: Sprache bei Hegel und Derrida, Wien, 1993.
Wein, H.: Über die Grenzen der Sprachphilosophie, Tübingen,
1983
Žižek, S.: Znak označitelj pismo, Beograd, 1976.

Marinko Lolić

THE PRINCIPLE OF IDENTITY IN HEGEL'S PHILOSOPHY OF LANGUAGE

Summary

The research will consist in an examination of Hegel's views on language. The author here presents a methodological grounding for the future research work, pointing to the relevance of Hegel's insights concerning language for understanding the problems of reflection and identity in his philosophical thought.

Key words: philosophy of language, philosophical system, identity, inter-subjectivity, reflection.